

**ДОКЛЕЈА И ЊЕН УРБАНИ
ЦЕНТАР: НОВА РАЗМИШЉАЊА
О ТАКОЗВАНОЈ „ПРИВАТНОЈ
КУЋИ“ И КОНЗУЛАРНОМ
БЕНЕФИЦИЈАРУ**

**DOCLEA AND ITS URBAN CENTRE:
NEW REFLECTIONS ON THE SO-
CALLED PRIVATE HOUSE AND THE
BENEFICIARIII CONSULARIS**

Andreas Oettel
Deutsches Archäologisches Institut,
Zentrale Berlin
Podbielskiallee 69-71
14195 Berlin
Deutschland
andreas.oettel@dainst.de

UDK 904(497.16)

Miloš Živanović
Centre for Conservation and Archaeology
of Montenegro
Njegoševa bb
81250 Cetinje
Montenegro
miloszivanovic@ckacg.me

Апстракт

Првим ископавањима, крајем 19. стољећа, у Доклеји су откривене бројне јавне зграде римског града. Међу њима је грађевина у централном дијелу града, са сопственим храмом, која је названа „приватна кућа“. Због свог изложеног положаја према декуманусу максимусу и личног светилишта, везује се за једну од водећих породица Доклеје, иако је прилично скромна. Ново откриће фрагмента завјетног жртвеника, са представом женског божанства у простору храма који припада кући, довело је до поновног прегледа налаза, а потом и до новог предлога тумачења функције „приватне куће“. Постаје јасно да план основе

Abstract

The early excavations of the late 19th century at Doclea uncovered numerous public buildings of the Roman city. Among these is a centrally located building with its own temple precinct, referred to as a “private house”. Because of its exposed position at the decumanus maximus and its sanctuary, it is associated with one of the leading families of Doclea, although it is rather modest. The new discovery of a fragment of a dedication altar with the representation of a female deity in the temple precinct belonging to the house led to a renewed inspection of the findings and subsequently to a new interpretation proposal regarding the function of the “private house”. It

прве фазе изградње показује упадљиве паралеле са бенефицијарном станицом у Обернбургу на Мајни (Њ). У Доклеји су до сада пронађена три бенефицијарна натписа у секундарним контекстима, тако да постоји вјероватноћа да је „приватна кућа” у Доклеји била бенефицијарна станица. У другој фази изградње, грађевина је добила луксузно купатило, вјероватно салу за састанке са апсидом и мали храм у сусједном светилишту. Овом храму може се приписати и рељеф богиње Роме са забата, који је до сада погрешно приписиван тзв. Првом храму Доклеје. Могуће је да се двије фазе изградње куће могу објаснити чињеницом да је у другој фази станица бенефицијара постала и привремена резиденција намјесника провинције Далмације, који је боравио у Салони, због чега је изграђено луксузно купатило, дограђена сала за састанке и саграђен мали храм у светилишту. За појашњење овог питања потребна су нова ископавања и изучавања, која ће се обавити у оквиру црногорско-њемачког пројекта даљег истраживања Доклеје.

Кључне ријечи: Жртвеници, бенефицијарне станице, Доклеа, перистилне куће, приватне куће, Обернбург на Мајни, јавне зграде, светилишта.

becomes clear that the ground plan of the first construction phase shows striking parallels to the beneficiary station in Obernburg am Main (D). At Doclea, three inscriptions of beneficiarii have been found so far in secondary contexts, and so it is likely that the “private house” at Doclea was a beneficiarii station. In a second construction phase, the structure received a luxurious bath, possibly a meeting hall with an apse, and a small temple in the adjacent sanctuary. The pediment relief with a tondo of the goddess Roma can be attributed to this temple, which until now was wrongly attributed to the so-called First temple of Doclea. Possibly, the two construction phases of the house can be explained by the fact that in the second phase the station of the beneficiarii also became a temporary residence of the governor of the province of Dalmatia, who resided in Salona, which is why a luxurious bath and a meeting hall were added to the building and a small temple was built in the sanctuary. The clarification of this question requires new excavations and investigations, which will be carried out within the framework of a Montenegrin-German project for the further exploration of Doclea.

Keywords: Altars, beneficiarii stations, Doclea, peristyle houses, private houses, Obernburg am Main, public buildings, sanctuaries

Док су се термини Илирија и Илирик већ у антици користили за велике дјелове Западног Балкана, подручје насељавања „Илира у ужем смислу“ – *Illyrii proprie dicti* – (Плиније Н. Х. III, 143, 144; Помпоније Мела II, 55) простирало се од ријеке Неретве (ХР) на сјеверу, до ријеке Маат (АЛ) на југу и тако својим највећим дијелом одговара савременој Црној Гори. У хеленистичко доба, ова регија је била срце Илирског царства, које је трајало до коначног пораза од Рима 168. године п. н. е., под његовим посљедњим краљем Генцијем.¹ У римском царском периоду ова област је чинила најјужнији дио провинције Далмације. Да је још у касној антици посједовала извјесну аутономију, како географску, тако и вјероватно културну, открива околност да је Диоклецијановом реорганизацијом провинција поново постала политичка административна јединица под називом Превалис или Превалитана. Најзначајнији градови ове новоосноване провинције били су Скодра (Скадар/АЛ), Доклеја (Доклеја/ЦГ), Лисус (Љеш/АЛ) и Олцинијум (Улцињ/ЦГ).² За разлику од већине градова у провинцији Далмацији, ови „илирски градови“ - са изузетком Доклеје - могли би се осврнути на дуготрајну традицију урбаног живота барем од раног хеленистичког периода. Доклеја је била једини римски подухват у Илирији преузет у овом ужем смислу. Налазила се сјеверно од Скадарског језера на путу који води из Грчке преко Лисуса и Скодре, дуж источне обале Скадарског језера и према Нарони (Вид/ХР) и Салони (Солин/ХР).

Прво писано помињање Доклеје потиче из средине 2. стољећа нове ере, како је посвједочено у „Географији“ коју је саставио астроном Клаудије Птолемеј (2, 16). Датум оснивања града, међутим, и даље је непознат. У извјештајима о илирско-римским сукобима није споменута, што сугерише да у то вријеме још није постојала. Подручје око Скадарског језера првобитно је било подручје насељавања Лабата. У августовском периоду у вези са овим

While the terms *Illyria* and *Illyricum* were already used in antiquity for large parts of the Western Balkans, the settlement area of the “Illyrians in the narrower sense” – *Illyrii proprie dicti* – (Pliny N.H. III, 143, 144; Pomponius Mela II, 55) extended from the river Neretva (HR) in the north to the river Maat (AL) in the south and thus corresponded to its largest part to modern Montenegro. In Hellenistic times, this region was the heartland of the Illyrian Empire, which lasted until its final defeat by Rome in 168 BC under its last king Genthios.¹ In the Roman imperial period, this region formed the southernmost part of the province of Dalmatia. The fact that it still possessed a certain autonomy in late antiquity, both geographically and probably culturally, is revealed by the circumstance that it once again became a political administrative unit called the *Praevalis* or *Praevalitana* with Diocletian’s reorganisation of the provinces. The most important cities of this newly founded province were Scodra (Shkodra/AL), Doclea (Duklja/MNE), Lissus (Lezha/AL), and Olcinium (Ulcinj/MNE).² In contrast to the majority of the cities in the province of Dalmatia, these “Illyrian cities” - with the exception of Doclea - could look back on a long-lasting tradition of urban life at least since the early Hellenistic period. Doclea was the only Roman foundation in Illyria taken in this narrower sense. It was located north of Lake Skadar on the road leading from Greece via Lissus and Scodra along the eastern shore of Lake Skadar and towards Naron (Vid/HR) and Salona (Solin/HR).

Doclea’s first literary mention dates to the middle of the 2nd century AD only, as attested in the “Geography” compiled by the astronomer Claudius Ptolemy (2, 16). The date of the city’s foundation, however, still remains unknown. It received no mention in the accounts on the Illyrian-Roman conflicts, which hence suggests that it didn’t exist at that time yet. The region around Lake Skadar originally had been the settlement area of the *Labeatae*. In the Augustan period only the *Docleatae* are referred in connection with this area.³ The

1 Pajkowski 2000, 9, 66–68.

2 Kovačević 1967, 242; Hoxha 2003, 162; Stevović 2014, 123; Hoxha 2021, 252.

1 Pajkowski 2000, 9, 66–68.

2 Kovačević 1967, 242; Hoxha 2003, 162; Stevović 2014, 123; Hoxha 2021, 252.

3 On the settlement area of the *Labeatae*, see:

подручјем помињу се само Доклеати.³ Грађански рат између Цезара и Помпеја, који је дјелимично вођен у Илирији, праћен је војним походима на илирска племена под Октавијаном/Августом и коначно Панонским устанком (6–9. нове ере). Тек након гушења побуне и великих губитака, регион је заправо интегрисан у Римско царство као јужни дио провинције Далмације.⁴

Ови догађаји можда су на различите начине утицали на илирске градове. Резултати ископавања у Лисусу изгледа да указују на начин на који су политички догађаји утицали на развој града. Од око 50. године п. н. е., до преласка у нови вијек, на Лисусу су уочљиве бројне реконструкције и промјене, од којих су само најважније овдје укратко поменуте. Након рефортификације града кроз обнову хеленистичке одбране под Цезаром, у августовском периоду подигнуто је неколико репрезентативних зграда. Ово се, међутим, недуго затим завршило великим разарањем, највјероватније током Панонског устанка, који је Рим уз много потешкоћа успио да угуши. Лисус је очигледно изгубио свој урбани карактер и вратио се у живот тек у касној антици.⁵

Мало знамо о историји Доклеата у овом немирном периоду. Очигледно су се одупирали Риму макар у почетку, пошто им је цар Август (27. прије Христа - 14. године н. е.) наметнуо данак након свог успјешног похода (Апијан. Ил. 16). Њихов став током Панонског устанка, као и посљедице које су улиједиле, и даље су непознате. Могуће је да је Доклеја основана или под Августом (27. п. н. е. - 14. н.е.) или Тиберијем (14 - 31. н. е.), у посљедњем случају као реакција на Панонску побуну и дио успостављања провинције Далмације. На постојање неког типа римског насеља у Доклеји указује

3 О области насељавања Лабеата види: Pająkowski 2000, 65–66; О хронолошком односу између Лабеата и Доклеата, погледајте: Pavić 2018, 240. – Другачије: Alberti 2019, 29–31.

4 Wilkes 1969, 67–77.

5 Oettel 2014, 458–464; Oettel 2016, 242–244.

– Детаљна публикација о албанско-њемачким ископавањима у Лисусу од А. Oettel и Г. Hoxha су у припреми - О касноантичком Лисусу, види: Hoxha 2014; Hoxha 2021.

civil war between Caesar and Pompey, which partly had been fought in Illyria, was followed by military campaigns against Illyrian tribes under Octavian/Augustus and finally, by the Pannonian Revolt (AD 6–9). It was only after the suppression of the revolt and severe losses that the region was actually integrated to the Roman empire as the southern part of the Dalmatia province.⁴

These events may have affected the Illyrian cities in different ways. The results of the excavations at Lissus seem to point to the way how the political events may have impacted the city's development. From about 50 BC until soon after the turn of the century, numerous reconstructions and changes are observable at Lissus, of which only the most important ones are briefly mentioned here. After the city's refortification through the restoration of its Hellenistic defences under Caesar, several representative buildings were erected in the Augustan period. This, however, ended in extensive devastation only shortly after, most likely during to the Pannonian Revolt, which Rome managed to quell only with much difficulty. Lissus apparently lost its urban character and returned to life only in late antiquity.⁵

We know little about the history of the Docleatae in this troubled period. Apparently they had resisted Rome at least initially, since Emperor Augustus (27 BC-AD 14) imposed tribute on them after his successful campaign (Appian. Ill. 16). Their attitude during the Pannonian Revolt as well as under the ensuing consequences still remain unknown. It is conceivable that Doclea was founded either under Augustus (27 BC-AD 14) or Tiberius (AD 14-31), in the latter case as a reaction to the Pannonian Revolt and part of the establishment of the province of Dalmatia. The existence of some type of Roman settlement at Doclea is indicated only by the earliest phase of burials

Pająkowski 2000, 65–66; On the chronological relationship between the Labeatae and the Docleatae, see: Pavić 2018, 240. – Differently: Alberti 2019, 29–31.

4 Wilkes 1969, 67–77.

5 Oettel 2014, 458–464; Oettel 2016, 242–244. – A detailed publication on the Albanian-German excavations at Lissus by A. Oettel and G. Hoxha is in preparation. – On late antique Lissus, see: Hoxha 2014; Hoxha 2021.

само најранија фаза сахрањивања из Јулио-Клаудијеве династије.⁶ Међутим, у самом граду за то нема археолошких доказа, па су претпоставке о раном оснивању Доклеје и даље хипотетичке. Епиграфски докази указују на његово оснивање само у Флавијевском периоду (69-96. н. е.).⁷ Ово је досљедно са сјеверном Далмацијом, с обзиром на то да су у залеђу приморја основани бројни градови у Флавијево доба.⁸ Доклеја, с друге стране, стоји сама у подручју илирског језгра, гдје су градови иначе еволуирали из одрживе урбане традиције. Чињеница да су до сада познати само епиграфски, али не и археолошки докази о датовању оснивања Доклеје, последица је специфичности истражености локалитета.

Осим спорадичних извјештаја путујућих писаца и дипломатских мисија у 19. стољећу, од којих су се неки упуштали у ограничена ископавања,⁹ археолошка истраживања у Доклеји започео је руски географ и историчар Павел А. Ровински. Спровео је четири кампање између 1890. и 1892. године, у име младе црногорске кнежевине, али су његови објављени извјештаји углавном били непотпуни и нетачни.¹⁰ Управо је Пјеро Стикоти, заједно са Луком Јелићем и Ђирилом М. Ивековићем, забиљежио све античке грађевине у мјерама и описима, као и натписе и друге налазе у три кратке радне посјете 1892, 1902. и 1908. године, по налогу Института за класичну археологију Универзитета у Бечу. Своје налазе су представили 1913. године у монографији која је од тада задржала свој референтни статус за било коју студију спроведену о Доклеји до данас (сл. 1). Они су примијетили да је овај локалитет претрпио обимно искоришћавање камена за грађевинске сврхе у Подгорици током отоманског периода, феномен који је већ 1614. године описао историчар Маријан Болица из Котора.¹¹ Пошто аутори нијесу учествовали у самим ископавањима, у

dating to the Julio-Claudian dynasty.⁶ However, there is no archaeological evidence for this in the city itself, so assumptions about an early foundation of Doclea are still hypothetical. The epigraphic evidence points to its foundation in the Flavian period only (AD 69-96).⁷ This is consistent with regard to Northern Dalmatia in so far as numerous cities were founded in the hinterland of the coast in Flavian times.⁸ Doclea, on the other hand, stands alone in the Illyrian core area, where cities otherwise had evolved from sustained urban traditions. The fact that only epigraphic but no archaeological evidence is so far known concerning the dating of Doclea's foundation is due to the specific state of research at the site.

Apart from sporadic accounts by travelling writers and diplomatic missions in the 19th century, of which some ventured in limited digs,⁹ archaeological excavations in Doclea began with the Russian geographer and historian Pavel A. Rovinski. He carried out four campaigns there between 1890 and 1892 on behalf of the young Montenegrin principality, but his published reports were by and large incomplete and inaccurate.¹⁰ It was Piero Sticotti who, together with Luka Jelić and Ćiril M. Iveković, recorded all the ancient buildings in measurements and descriptions, as well as inscriptions and other finds in three short working visits in 1892, 1902, and 1908 under the commission of the Institute of Classical Archaeology of the University of Vienna. They presented their findings in 1913 in a monograph which since has retained its reference status for any study undertaken on Doclea to this day (Fig. 1). They observed that the site had suffered from extensive stone pillaging for construction purposes in Podgorica during the Ottoman period, a phenomenon which already the historian Mariano Bolizza from Cattaro had described as early as 1614.¹¹ Since the authors did not participate in the excavations themselves, their account inevitably lacks observations on the stratigraphy and largely

6 Cermanović-Kuzmanović et al. 1975, 255.

7 Sticotti 1913, 188–191; Wilkes 1969, 260–261; Rinaldi Tufi 2012, 477, 480; Pavić 2018, 239–240.

8 Mrozewicz 2015.

9 Koprivica 2012, 515; Sasaki 1882, 74–77.

10 Koprivica 2012, 518–519.

11 Sticotti 1913, 9 са напоменом 18.

6 Cermanović-Kuzmanović et al. 1975, 255.

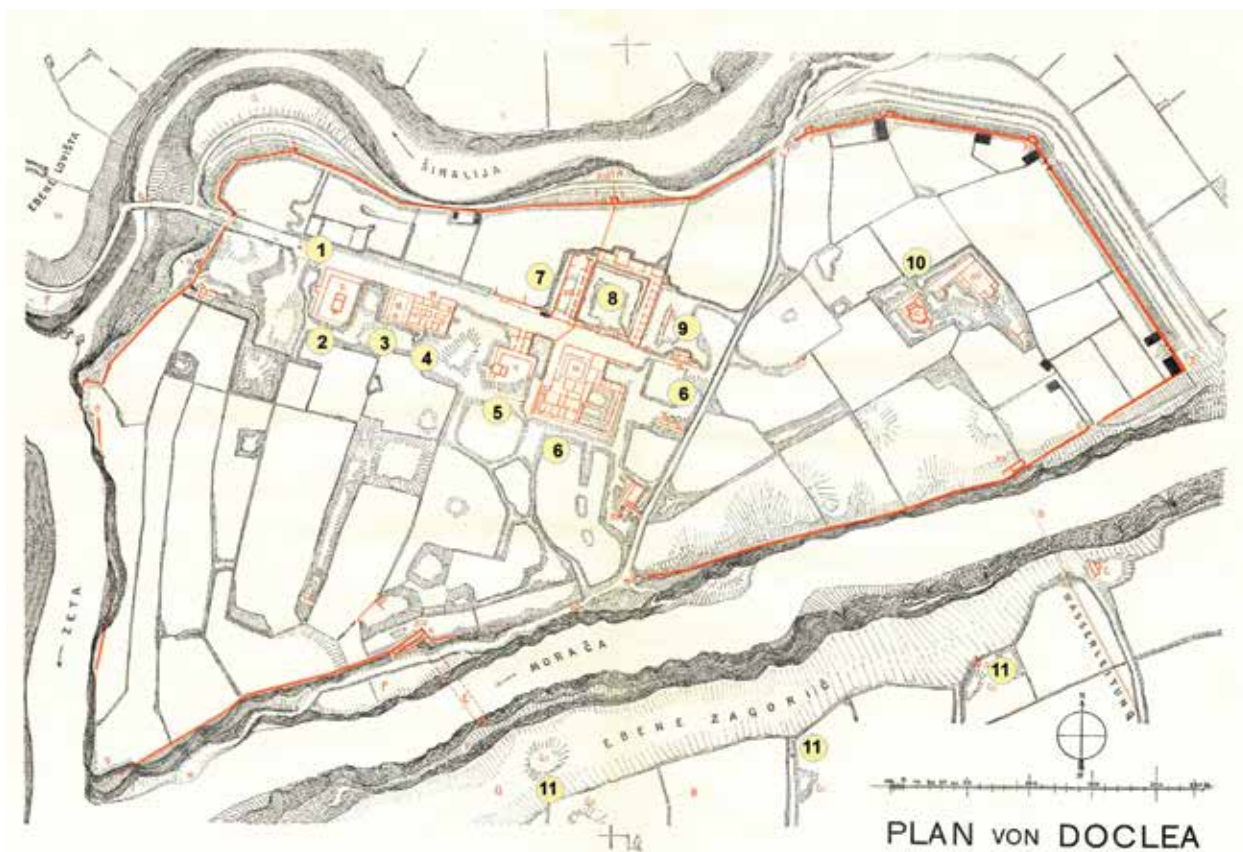
7 Sticotti 1913, 188–191; Wilkes 1969, 260–261; Rinaldi Tufi 2012, 477, 480; Pavić 2018, 239–240.

8 Mrozewicz 2015.

9 Koprivica 2012, 515; Sasaki 1882, 74–77.

10 Koprivica 2012, 518–519.

11 Sticotti 1913, 9 with note 18.

Сл. 1 План римског града Доклеје према Пјеру Стикотију, Луки Јелићу и Ћирилу М. Ивековићу (Sticotti 1913) (1 – Децуманус макимус, 2 – Први храм, 3 – Други храм, 4 – „Приватна кућа“, 5 – Дијанин храм, 6 – Терме, 7 – Цивилна базилика, 8 – Форум, 9 Капитолски храм, 10 – Цркве, 11 – Некрополе)

Fig. 1 Plan of the Roman City of Doclea after Piero Sticotti, Luka Jelić, and Ćiril M. Iveković (Sticotti 1913) (1 – Decumanus maximus, 2 – First temple, 3 – Second temple, 4 – “Private house”, 5 – Temple of Diana, 6 – Thermal baths, 7 – Civil basilica, 8 – Forum, 9 Capitol temple, 10 – Churches, 11 – Necropolises)

њиховом извјештају неминовно недостају запажања о стратиграфији, а добрим дијелом и о налазима, изузев натписа и неколико фрагмената скулптура. Двије касноантичке цркве у источном дијелу града, које је 1893. године ископао британски тим пратећи радове Ровинског, добиле су своју публикацију.¹²

Откривени остаци римског града Доклеје данас леже у заштићеној археолошкој зони, која је стога углавном остала неоштећена каснијим развојем. Међутим, жељезничка пруга која је повезала

also on the finds, except for the inscriptions and a few sculpture fragments. The two churches from late antiquity in the eastern part of the city, which had been excavated in 1893 by a British team following the work of Rovinski received their own publication.¹²

The uncovered remains of the Roman city of Doclea today lie within a protected archaeological zone, which by and large has therefore remained unscathed from later developments. However, a railroad line connecting Podgorica with Nikšić was built right through the site in 1946-1947, thus encroaching

12 Munro et al. 1896.

12 Munro et al. 1896.

Подгорицу са Никшићем изграђена је управо кроз ово мјесто 1946-1947. године, чиме је оштетила античке грађевине и древни град подијелила на два различита подручја.

Публикација Стикотија, Јелића и Ивековића о Доклеји задржала је свој референтни статус све до средине 20. стољећа, на чему је, на примјер, Ј. Ј. Вилкес засновао своја запажања о локалитету. Први свеобухватни истраживачки пројекат о Доклеји, који је трајао од 1954. до 1965. године, окупио је најистакнутије југословенске стручњаке. Заједничким напорима Археолошког института и Филозофског факултета у Београду, Завода за заштиту споменика културе Црне Горе на Цетињу и Завичајног музеја у Титограду, не само да су поново истражени објекти у центру града и цркве у источном дијелу, него и некрополе и до сада неистражени архитектонски објекти. Нажалост, резултати ископавања на подручју града објављени су само у кратким извјештајима.¹³ С друге стране, истраживања некрополе представљена су у опсежној публикацији.¹⁴

Након тридесетогодишњег прекида, теренски радови су настављени у периоду 1995-2000. године поновним истраживањем великих терми, као и на просторима западно и сјеверозападно од грађанске базилике и дјеловима западне некрополе (сл. 1).¹⁵

Нове иницијативе за истраживање локалитета покренула је Општина Подгорица 2000-их година у сарадњи са Универзитетом у Урбину, Британском школом у Риму и Црногорском академијом наука и умјетности, што је укључивало геомагнетна истраживања и анализе аерофотографија.¹⁶ Овај рад је још увек у току и дио је већег пројекта под називом „Будућност прошлости: проучавање и унапређење античке Доклеје, Црна Гора.“¹⁷ Број археолошких ископавања у Доклеји се повећао у 21. стољећу и упркос

on the ancient structures whilst dividing the ancient city into two distinct areas.

The publication by Sticotti, Jelić, and Iveković on Doclea kept its reference status until the middle of the 20th century, on which, for example, J. J. Wilkes based his observations on the site. A first comprehensive research project on Doclea lasting from 1954 to 1965 brought together Yugoslavia's most prominent experts. In a joint effort between the Archaeological Institute and the Faculty of Philosophy in Belgrade, the Institute for the Protection of Cultural Monuments of Montenegro in Cetinje, and The Homeland Museum in Titograd, they not only re-explored the buildings in the city centre and the churches in the eastern quarters, but furthermore necropolises and hitherto unexplored architectural structures. Unfortunately, the results from the town area excavations appeared in short reports only.¹³ On the other hand, the investigations in the necropolis were presented in a comprehensive publication.¹⁴

After an interruption of thirty years, fieldwork resumed in the period 1995-2000 with the re-exploration of the large thermal baths, as well in the areas west and northwest of the civil basilica and parts of the western necropolis (Fig. 1).¹⁵

New initiatives for the site's investigation were developed by the Podgorica municipality in the 2000s in cooperation with the University of Urbino, the British School at Rome, and the Montenegrin Academy of Sciences and Arts, which included geomagnetic surveys and aerial photo analyses.¹⁶ This work is currently still in progress and is part of a larger project called "The Future of the Past: Study and Enhancement of Ancient Doclea, Montenegro".¹⁷ The number of archaeological excavations in Doclea has increased in the 21st century, and despite occasional interruptions, continue to this day. One has been the fieldwork by the Museum of

13 Srejić 1967, 69–76, напомена 1.

14 Cermanović-Kuzmanović et al. 1975.

15 Baković 2010, 67–68.

16 Rinaldi Tufi 2012, 477, 480–481.

17 Alberti (Ed.) 2019. – За циљеве пројекта: Alberti, D'Eredità 2019.

13 Srejić 1967, 69–76, note 1.

14 Cermanović-Kuzmanović et al. 1975.

15 Baković 2010, 67–68.

16 Rinaldi Tufi 2012, 477, 480–481.

17 Alberti (Ed.) 2019. – For the objectives of the project: Alberti, D'Eredità 2019.

повременим прекидима трају до данас. С једне стране, треба поменути теренски рад Музеја Подгорице на новооткривеном објекту капитолског храма који је спроведен у неколико кампања у периоду од 2005. до 2011. године¹⁸ и омогућавање детаљног проучавања његове фазе након употребе.¹⁹ Истовремено, Центар за конзервацију и археологију Црне Горе на Цетињу водио је истраживачке активности на сјеверним и западним некрополама града које чекају на објављивање. Ова иста институција је 2017. године покренула пројекат са новим приступом како би се расвијетлила питања која се тичу процеса урбанизације града. Ископавања су се, стога, фокусирали на градски бедем, канализациони систем, распоред улица, а посебно на стратиграфске цјелине у западном, источном и јужном дијелу локалитета.²⁰ Откривени су и трагови праисторијског насеља на подручју града. Ови почетни резултати откривају потенцијал савремених ископавања за разумијевање историје урбаног развоја града. Тренутно Центар за конзервацију и археологију Црне Горе припрема менаџмент план локалитета Доклеја. То значи да археолошко налазиште значајно унапређује своје капацитете како за научна истраживања, тако и за пријем шире јавности заинтересоване за историју Црне Горе.

Данас наизглед живописна локација овог локалитета, на заравни окруженој са три стране рјечним токовима који су дубоко урезани у терен, пружала је заштиту у антици. Међутим, ово је захтијевало пажљиво планирање и обимне инжињерске радове на темељима града, пошто је требало да се изгради неколико мостова (Сл. 1). Како Доклеја није имала статус колоније, очигледно је била мање намијењена римским ветеранима, него припадницима племена Доклеата, који су вјероватно долазили из мањих, али још увијек непознатих насеља.²¹ Штавише, о некадашњим условима становања унутар града не знамо готово

Podgorica in the newly discovered building of the Capitol Temple which was carried out in several campaigns between 2005 and 2011¹⁸ and enabling a detailed study of its post-use phase.¹⁹ At the same time the Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro in Cetinje has led the research activities in the city's northern and western necropolises which now are awaiting publication. In 2017, this same institution initiated a project with a new approach to shed light on issues concerning the city's urbanisation process. Excavations therefore focused on the city wall, the sewage system, the street layout, and especially the stratigraphic sequences in the site's western, eastern, and southern quarters.²⁰ Traces from a prehistoric occupation within the city area were also detected. These initial results reveal the potential of modern excavations for understanding the history of the city's urban development. Currently, the Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro is preparing a site management plan for Doclea. This means that the archaeological site is considerably improving its capacities for both scholarly research and likewise the reception of a broader public interested in the history of Montenegro.

The site's seemingly picturesque location today on a plateau surrounded on three sides by river courses cutting deeply into the terrain offered protection in antiquity. However, this required careful planning and extensive engineering work at the city's foundation, since several bridges had to be built (Fig. 1). Because Doclea lacked the status of *colonia*, it apparently had been less intended for Roman veterans than for members of the *Docleatae* tribe, who presumably had come from smaller, though still unknown settlements.²¹ Moreover, we know virtually nothing about the former housing conditions inside the city, owing to the circumstance that Rovinski's excavations essentially concentrated on the public buildings in the city centre (Fig. 1). The walls of these large buildings were besides easily identified in

18 Baković 2011, 9–24.

19 Živanović 2011, Živanović 2014, Živanović 2021.

20 Živanović 2018, 37–40.

21 Уп. о проблему сада Alberti 2019.

18 Baković 2011, 9–24.

19 Živanović 2011, Živanović 2014, Živanović 2021.

20 Živanović 2018, 37–40.

21 Cf. on the problem now Alberti 2019.

ништа, услед околности да су ископавања Ровинског била у суштини концентрисана на јавне зграде у центру града (Сл. 1). Зидови ових великих објеката били су поред тога лако препознатљиви на терену и стога су били непосредни циљ теренског рада Ровинског. Остаци стамбених зграда су, стога, и даље затрпани испод данашње површине.

Од римског града, дио декумануса максимуса са форумом, базиликом, великим термалним комплексом и три храма је ископао Ровински, а касније документовали Стикоти, Јелић и Ивековић. У новијим ископавањима откривен је још један храм (Сл. 1). Ова цјелина јавних грађевина је разлог зашто научници данас сматрају Доклеју узорним примјером римског града.²²

Док се одсуство објеката за становање, посебно с обзиром на постојање обимних некропола испред града, може објаснити чињеницом да нијесу вршена ископавања на периферним дјеловима града, сасвим једнако је изненађујуће да је у Доклеји очигледно недостајало и позориште и амфитеатар. Пошто одговарајуће структуре недостају у градском пејзажу оне су могле бити у најбољем случају изграђене од дрвета. Дискусија о могућем позоришту почела је открићем мале бронзане статуе глумца са маском, западно од форума. Међутим, могуће је и да глумци у Доклеји нису наступали у позориштима, већ на форуму или у близини храмова.²³ Мора се узети у обзир да је позоришна култура у градовима Илирика била под мањим утицајем грчке културе и да је можда играла само подређену улогу. Чини се да ово важи барем за градове са старом илирском традицијом: Лисус очигледно није имао позориште, а чини се да је то случај и са другим градовима бившег Илирског царства. У тзв. јужној Илирији, односно у Македонији и Епиру, постојала су позоришта како у грчким колонијама Аполоније, Драча и Бутринта, тако и у неким илирским градовима. Ово посљедње је, међутим, вјероватно служило као састајалиште савеза. Дакле, у тренутку оснивања Доклеје, изградња позоришта

the terrain and therefore the immediate target of Rovinski's fieldwork. The remains of the residential buildings are therefore still shrouded below today's surface.

Of the Roman city, part of the decumanus maximus with the adjacent forum, a basilica, a large thermal complex, and three temples were excavated by Rovinski and later documented by Sticotti, Jelić, and Iveković. Another temple was uncovered in more recent excavations (Fig. 1). This ensemble of public buildings is the reason why scholars today consider Doclea as a model example of a Roman city.²²

While the absence of dwellings, especially in view of the existence of extensive necropolises in front of the city, can be explained by the fact that excavations had not been carried out in the city's peripheral areas, it is all the same surprising that Doclea apparently lacked both a theatre and an amphitheatre, since corresponding structures are missing in the cityscape and may at best have been built of wood. The discussion about a possible theatre started with the discovery to the west of the forum of a small bronze statue of an actor wearing a mask. However, it is also possible that actors in Doclea did not perform in theatres, but in the forum or near the temples.²³ It has to be considered that the theatrical culture in the cities of the Illyricum was less influenced by Greek culture and that it hence may have played a subordinate role only. This seems to be true at least for the cities with an old Illyrian tradition: Lissos apparently had no theatre, and this also seems to be the case for the other cities in the former Illyrian empire. In so-called southern Illyria, i.e. in Macedonia and Epirus, there were theatres both in the Greek colonies of Apollonia, Durres, and Butrint, and in some Illyrian cities. The latter, however, probably served as meeting places for alliances. Hence, at the moment of Doclea's foundation, the construction of a theatre had not been foreseen for the want of the Greek tradition among the Illyrian Docleatae to build theatres.

22 Уп. на примјер Ward Perkins 1981, 252–253, сл. 161
23 Drašković 2013, 125–126.

22 Cf. for instance Ward Perkins 1981, 252–253, fig. 161.

23 Drašković 2013, 125–126.

није била предвиђена због недостатка грчке традиције међу илирским Доклеатима да граде позоришта.

Али, шта је био разлог за очигледно одсуство амфитеатра у Доклеји? Познато је да су амфитеатар и важна гладијаторска школа, укључујући гробље, постојали и на сјеверу у Салони,²⁴ у Далмацији, и на југу, гдје је најближи амфитеатар био у Драчу²⁵ и гдје су становници провинција Римског царства грчког говорног подручја, наизглед са великим ентузијазмом,²⁶ посјећивали догађаје у аренама, посебно када су у питању гладијаторске игре. Да ли је ово био намјеран пропуст или једноставно због промјена у плановима? Да би се постигао напредак у овим питањима и боље разумио град, хитно су потребна даља истраживања у Доклеји.

Датовање оснивања Доклеје у Флавијевски период заснива се искључиво на сачуваним натписима из града: најстарији датовани натпис свједочи о царском култу Дивуса Тита (79 - 81. н. е.) и према томе припада владавини Домицијана (81 - 96. н. е.).²⁷ Центар новооснованог града био је форум, велики, скоро квадратни комплекс са три стране окружен портицима. На његовој западној страни налази се базилика која је изгледа грађена по римској стопи, шеми која се може примијетити и на другим грађевинама (Сл. 1).²⁸ Међутим, у овом погледу, само исцрпно испитивање изградње ће донијети пуну сигурност. На сјеверној страни, наспрам улаза, је централна, истакнута просторија. Међутим, форум нема свој капиталски храм. Дакле, у оквиру Илирика, односно Западног Балкана, форум у Доклеји не припада ни тзв. Италском,²⁹ ни тзв. преторијском типу,³⁰ што је и једно и друго провјерљиво у бројним примјерима. А. Павић, који је детаљно проучавао комплексе градова Илирика, говори у овом контексту о тзв. мјешовитом

But what was the reason behind the apparent absence of an amphitheatre at Doclea? An amphitheatre and an important gladiator school including a cemetery are known to have existed both to the north at Salona,²⁴ in Dalmatia, and the south, where the nearest amphitheatre was at Durres²⁵ and where the inhabitants of the Greek-speaking provinces of the Roman Empire seemingly attended events in arenas with great enthusiasm,²⁶ especially when it came to gladiator games. Was this a deliberate omission, or simply due to changes in plans? To make progress on these issues and better understand the city, further research at Doclea is urgently needed.

The dating of the foundation of Doclea to the Flavian period is based solely on the surviving inscriptions from the city: the earliest dated inscription attests to the imperial cult for Divus Titus (AD 79-81) and accordingly belongs to the reign of Domitian (AD 81-96).²⁷ The centre of the newly founded city was the forum, a large, almost square complex surrounded on three sides by porticoes. On its western side lies the basilica which apparently was built according to the Roman foot measure, a scheme also observable in other buildings (Fig. 1).²⁸ However, in this respect, only a exhaustive construction survey will bring full certainty. On the northern side, opposite the entrance, is a central, emphasised room. However, the forum does not have its own capitol temple. Thus, within the Illyricum, i.e. the Western Balkans, the forum of Doclea belongs neither to the so-called Italic type²⁹ nor to the so-called Praetoria type,³⁰ both of which are verifiable in numerous examples. A. Pavić, who studied the complexes of the cities of Illyricum in detail, speaks in this context of a so-called mixed type.³¹ The capitol temple was excavated in 2005, 2009, and 2010 to the east of the forum, where it had its own square complex.³² Opposite the forum and the capitol temple, on

24 Cambi 2007, 96–98.

25 Cambi 2007, 96–98.

26 Mann 2011.

27 Wilkes 1969, 373–374.

28 Walthew 2002, 142–146, сл. 21 A.B.

29 Pavić 2018, 36–38.

30 Pavić 2018, 38–39.

24 Cambi 2007, 96–98.

25 Cambi 2007, 96–98.

26 Mann 2011.

27 Wilkes 1969, 373–374.

28 Walthew 2002, 142–146, fig. 21 A.B.

29 Pavić 2018, 36–38.

30 Pavić 2018, 38–39.

31 Pavić 2018, 39–40.

32 Baković 2011; Živanović 2014, 12–13.

типу.³¹ Капитолски храм истраживан 2005, 2009. и 2010. године налази се источно од форума, и имао је сопствени квадратни комплекс.³² Насупрот форума и капитолског храма, на јужној страни декумануса налазио се велики термални комплекс. Јужно од њега су слиједила три храма: гледано са запада, тзв. Први храм по Стикотију, простилос. Источно од њега на декуманусу налазила се тзв. приватна кућа, којој се приписује мали храм, тзв. Други храм по Стикотију. Трећи храм одмах западно од термалног комплекса приписан је Дијани након што је тамо пронађен забатни рељеф (Сл. 1). Овај храм је у великој мјери уништен изградњом жељезничке пруге, али је подијум самог храма преживио.

Већ први поглед на план античке Доклеје открива изузетан положај тзв. приватне куће. Налази се на истакнутој позицији код декумануса максимуса и у непосредној близини тзв. Првог храма и недалеко од храма Дијане (Сл. 1). Садржи и сакрални простор са малим храмом који је, међутим, био доступан само са улице (Сл. 2). Кућа се састоји од перистила димензија 11×13 м, око којег су са свих страна смјештене просторије. Источни дио куће заузима купатило и мали стамбени простор који се састоји од три собе. Простор купатила може бити каснијег датума, јер продире у простор декумануса из предњег дијела објекта. Стикоти је већ претпоставио да је приватна кућа у почетку имала нешто мањи план основе и то је у свом плану назначио испрекиданим линијама (Сл. 2).³³

Посебност овог прилично скромног здања није само његова локација на изузетно истакнутој позицији усред градског језгра Доклеје, већ и присуство малог храма у истој грађевини, према Стикотију, тзв. Другог храма. Простор светилишта граничио се заједничким зидом на западу и у њега се улазило са декумануса кроз централна и кроз уска бочна врата. У његовом задњем дијелу налазио се мали храм са релативно великом

the southern side of the decumanus, there was a large thermal complex. South of it followed three adjoining temples: seen from the west, the so-called First temple according to Sticotti, a prostylos. East of it at the decumanus was the so-called private house, to which is attributed a small temple, the so-called Second temple after Sticotti. The third temple directly to the west of the thermal complex has been accredited to Diana after a gable relief found there (Fig. 1). Its temple precinct was largely destroyed by the construction of the railroad line, but the podium of the temple itself has survived.

A first glance at the plan of ancient Doclea already reveals the outstanding rank of the so-called private house. It is located in exposed position at the decumanus maximus and in immediate vicinity of the so-called First temple not far from the temple of Diana (Fig. 1). It also comprises a sacred precinct with a small temple, which, however, was accessible from the street only (Fig. 2). The house consists of a peristyle measuring 11 × 13 m, around which there are rooms on all sides. The eastern part of the house is occupied by a bath and a small dwelling area consisting of three rooms. The bathroom wing may be of later date, as it protrudes from the front of the building while penetrating the space of the decumanus. Sticotti already assumed that the private house initially had a somewhat smaller floor plan and indicated this in his plan with dashed lines (Fig. 2).³³

The peculiarity about this rather modest building is not only its location in an extremely prominent position in the middle of Doclea's city centre, but furthermore the presence of a small temple within the same structure, according to Sticotti, the so-called Second temple. The sanctuary district adjoined the common wall to the west and could be entered from the decumanus through a central door and a narrower side door. In its rear part was a small temple with a comparatively large cult image base inside. In the immediate vicinity of this small temple the slightly bent index finger of a somewhat larger-than-life sized marble statue was found, possibly that of the cult statue.³⁴

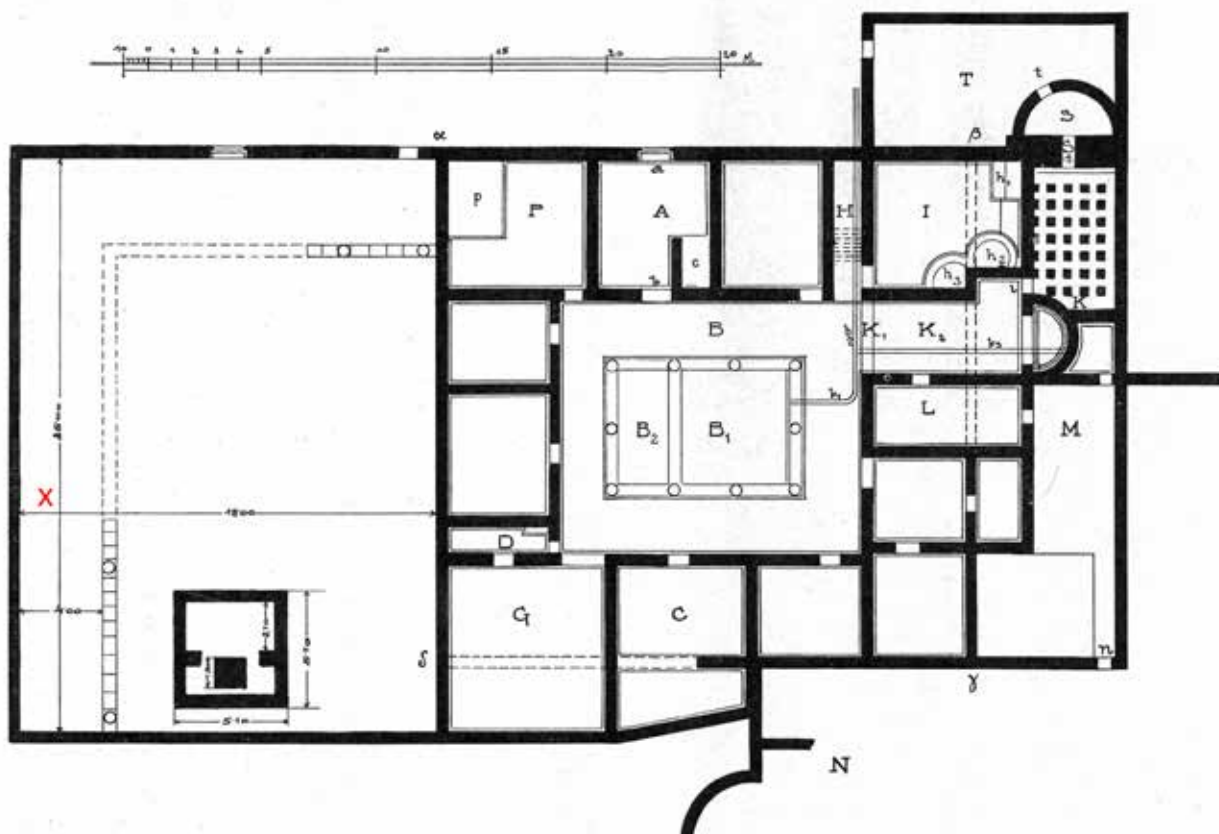
31 Pavić 2018, 39–40.

32 Baković 2011; Živanović 2014, 12–13.

33 Sticotti 1913, 79–84, сл. 37–41.

33 Sticotti 1913, 79–84, figs. 37–41.

34 Sticotti 1913, 75–80, figs. 36–37, 39; p. 154.

Сл. 2 План тзв. приватне куће у Доклеји према Стикотију (Sticotti 1913, 77 сл. 37). Црвени X означава приближну локацију на којој је пронађен фрагмент жртвеника (сл. 3-4).

Fig. 2 Ground plan of the so-called private house of Doclea after Sticotti (Sticotti 1913, 77 fig. 37). The red X marks the approximate location where the altar fragment (Fig. 3. 4) was found.

базом за култну статуу унутра. У непосредној близини овог малог храма пронађен је благо савијен кажипрст мермерне статуе, нешто већи од природне величине, који вјероватно припада култној статуи.³⁴

„Приватна кућа“ у Доклеји је очигледно имала посебну функцију. Џ. Вилкс је изјавио: „Њен истакнут положај у граду, заједно са приватним храмом, не оставља никакву сумњу да је ово била резиденција једне од најбогатијих породица, вјероватно Флавија која је изградила форум“³⁵ Међутим, у поређењу са просјечним кућама само у Помпеји, резиденција је далеко мање луксузна него што би сугерисала њена локација у оквиру плана Доклеје. За домус истакнуте личности, улазни простор само за посјетиоце био би обавезан. У ствари,

The “private house” of Doclea clearly had a special function: J. J. Wilkes stated: »Its prominent position in the city, together with the private temple, leaves no doubt that this was the residence of one of the wealthiest families, probably the Flavii who built the forum«.³⁵ However, compared to average houses in Pompeii alone, the residence is far less luxurious than its location within the plan of Doclea would suggest. For the domus of a prominent personality, an entrance area for visitors alone would be mandatory. In fact, the building lacks this as well as a highlighted group of rooms consisting of triclinium and cubiculum, which refers to the peristyle (Fig. 2). Also, as M. Suić noticed, the lack of a tablinum to the atrium, as well as a different organisation of communication in the building distance it from the classical Roman house.³⁶ Only the bath wing in the eastern part of the building and the rooms

34 Sticotti 1913, 75–80, сл. 36–37, 39; ст. 154.

35 Wilkes 1969, 375–377; cf. Sfameni et al. 2019, 94.

35 Wilkes 1969, 375–377; cf. Sfameni et al. 2019, 94.

36 Suić 1976, 180.

објекту недостаје ово као и истакнута група просторија коју чине триклинјум и кубикулум, које се односе на перистил (Сл. 2). Такође, како је примијетио М. Суић, недостатак таблинјума до атријума, као и другачија организација комуникације у објекту га удаљава од класичне римске куће.³⁶ Само се простор купатила у источном дијелу зграде и просторије на југоистоку могу сматрати луксузним. Али, ако зграда у главној улици Доклеје није била резиденција племића, која је била њена сврха?

Кључ за разумијевање грађевине је врло вјероватно мали, тзв. Други храм у њеном источном дијелу (Сл. 2). Случајни налаз пружио је прилику да се овај објекат детаљније проучи. Приликом обиласка локалитета у септембру 2019. године, у склопу припрема за заједнички пројекат изучавања урбанистичког развоја Доклеје, у простору дворишта малог храма пронађен је фрагмент рељефа од кречњака који је највјероватније припадао завјетном жртвенику (Сл. 2-4).³⁷ На рељефу је приказана женска фигура чији је доњи дио тијела огрнут опасаном хаљином која формира наборе на бутинама и десној руци. У десној руци држи копље, а огрнута је дугачаким плаштом (сл. 3-4). Представа жене са копљем највјероватније указује на богињу Минерву, Рому или Дијану.

Ово ново откриће подсјетило нас је на забатни рељеф који је такође пронађен у Доклеји са попрсјем богиње у тонду. Богиња се може идентификовати као Минерва или Рома због њеног коринтског шлема и егиде на њеним грудима (Сл. 5). Још од Стикотија је ословљавана као „Рома“, персонификација Рима. Разлог за то је што је култ цара у Доклеји почев од Дивуса Тита (од 81. н. е.) потврђен натписима.³⁸ Заједно са царем често се поштовала и богиња Рома. Локација забатног рељефа није са сигурношћу документована. Британски истраживачи

36 Suić 1976, 180.

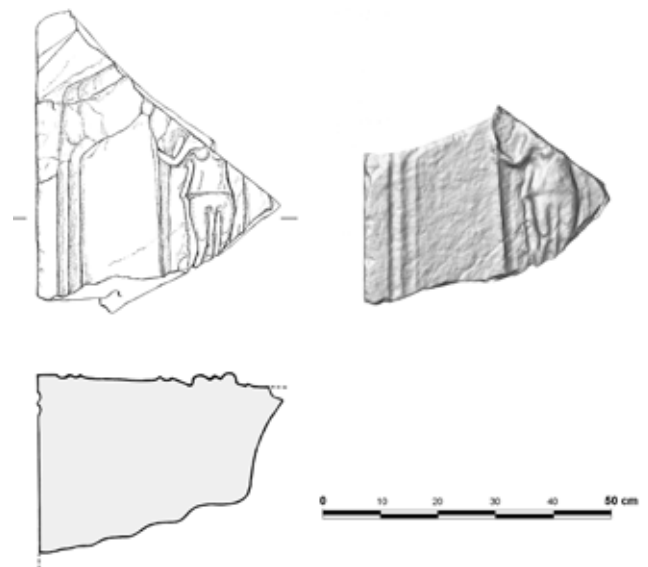
37 Уп. Oettel, Živanović 2020, 4–6, сл. 7–10. – Вишедневна посјета је одржана на позив Центра за конзервацију и археологију Црне Горе на Цетињу. Поред аутора, учествовала је и В. Бошковић.

38 Sticotti 1913, 72–73, 159 бр. 9, ст. 194; Wilkes 1969, 373–374.

Сл.3 Фрагмент жртвеника са представом женског божанства

Fig. 3 Fragment of an altar with the representation of a female deity

Сл. 4 Фрагмент жртвеника: цртеж и фотограмметријска слика

Fig. 4 Altar fragment: Drawing and photogrammetric image

Сл. 5 Ромин забат: цртеж и фотограметријска слика
 Fig. 5 Roma pediment: Drawing and photogrammetric image

наводе да је фрагмент забата пронађен у тзв. Првом храму. Стикоти је претпоставио да су ову информацију о локацији добили од Ровинског и стога је сматрао вјеродостојном. Док је сам Стикоти веома опрезно наставио да говори о „Првом храму“, иако сматрајући вјероватном претпоставку да се ради о мјесту обожавања Роме и одговарајућом везом са царским култом,³⁹ назив „Ромин храм“ за такозвани Први храм је постао уобичајен у новијим публикацијама.⁴⁰ Међутим, као што ћемо показати, ова атрибуција није тачна.

Локација новог фрагмента рељефа на ивици дворишта малог, тзв. Другог храма, непосредно је уз простор наведеног Првог храма (Сл. 2). Стога је могуће замислити да новооткривени фрагмент завјетног жртвеника приказује исту богињу као и забатни рељеф и да су оба припадала истом култу. Међутим, ближи поглед на рељеф

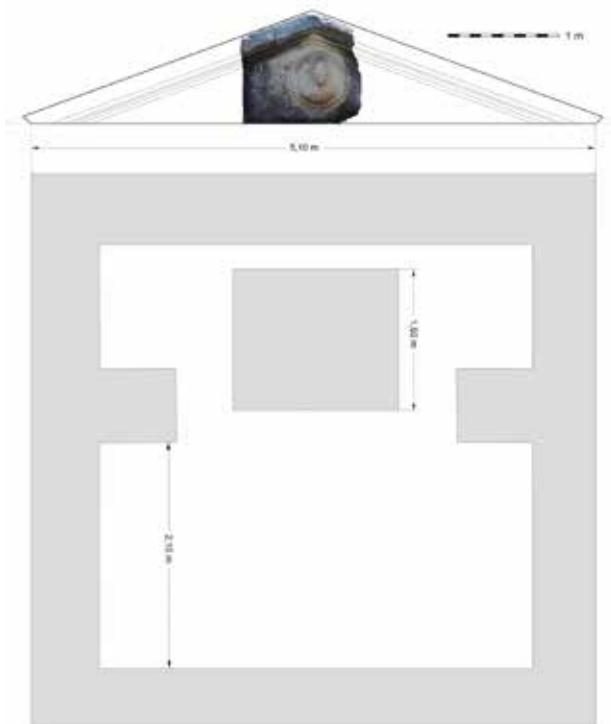
in the southeast may be considered as luxurious. But if the building on the main street of Doclea was not a residence of a noble resident, what was its purpose?

The key to understanding the building is very likely the small, so-called Second temple in the eastern part (Fig. 2). A chance find provided the occasion to study this building more in detail. During a visit of the site in September 2019 in preparation for a joint project on the urban development of Doclea, a limestone relief fragment which most likely belonged to a dedication altar was found in the area of the courtyard of the small temple (Fig. 2-4).³⁷ The relief shows a female figure of which the lower body clad in a girded robe forming a bulge on the thighs and the right arm have been preserved. In her right hand she holds a spear, and she is clothed in a long cloak (Fig. 3. 4). The depiction

39 Sticotti 1913, 73–74.

40 Уп. Rinaldi Tufi 2012, 478 сл. 6–8. – Обазриво: Sfameni et al. 2019, 94 сл. 6 („тзв. храм богиње Роме“).

37 Cf. Oettel, Živanović 2020, 4–6, figs. 7–10. – The visit of several days took place at the invitation of the Centre for Conservation and Archaeology of Montenegro in Cetinje. Besides the authors, also V. Bošković participated.

Сл. 6 Реконструкција роминог забата и план такозваног Другог храма

Fig.6 Reconstruction of the Roma pediment and the ground plan of the so-called Second temple

забата са Ромом у тонду (Сл. 5) открива проблем којим се до сада бавио само Ђ. Баслер. Забат је очигледно премали за објекат величине тзв. Првог храма.⁴¹ Пошто је рељеф – у потпуности очуван до првобитне висине од око 1,02 м био дио забата, његова прорачунска ширина без бочне косине износила би око 5,60 м. Дакле, овај забат није могао припадати такозваном Првом храму, чија је ширина по Стикотију износила 9,40 м. Именовање тзв. Првог храма „храмом Роме“ овим наводима губи смисао. Али, којој грађевини онда припада забатни рељеф?

Рјешење за атрибуцију фрагмента забата са Ромом је евидентно: реконструисана ширина цијелог забата тачно одговара ширини од 5,10 м коју је Стикоти дао у односу на мали, тзв. Други храм и верификовао цртежом реконструкције (Сл. 6). Стога је разумно претпоставити да је мали храм био Ромин храм, у чијем

of a woman with a spear most likely points the goddesses Minerva, Roma, or Diana.

This new find recalls a pediment relief also found at Doclea with the bust of a goddess in a tondo. The goddess can be identified as Minerva or Roma because of her Corinthian helmet and the aegis on her chest (Fig. 5). Ever since Sticotti, she has been addressed as “Roma”, the personification of Rome. The reason for this is that the emperor cult in Doclea beginning with Divus Titus (from AD 81) is attested to by inscriptions.³⁸ The goddess Roma was also often worshipped together with the emperor. The location of the pediment relief has not been documented with certainty. The British excavators state that the pediment fragment was found at the so-called First temple. Sticotti assumed that they had received this location information from the excavator Rovinski and therefore considered it as credible. While Sticotti himself continued to cautiously speak of the “First Temple”, although considering an interpretation as a place of worship of Roma and a corresponding connection with the imperial cult as probable,³⁹ the designation “Roma Temple” for the so-called First temple has become common in more recent publications.⁴⁰ As will be shown, however, this attribution is not accurate.

The location of the new relief fragment at the edge of the courtyard of the small so-called Second temple is directly adjacent to the area of the alleged First temple (Fig. 2). Therefore, it is conceivable that the newly discovered fragment of a dedication altar shows the same goddess as the pediment relief and that both belonged to the same cult. However, a closer look at the gable relief with the Roma tondo (Fig. 5) reveals a problem addressed so far only by Ђ. Basler, as it clearly is too small for a building the size of the so-called First temple.⁴¹ Because the relief is fully preserved to its original height of approx. 1.02 m and was part of a gable, its

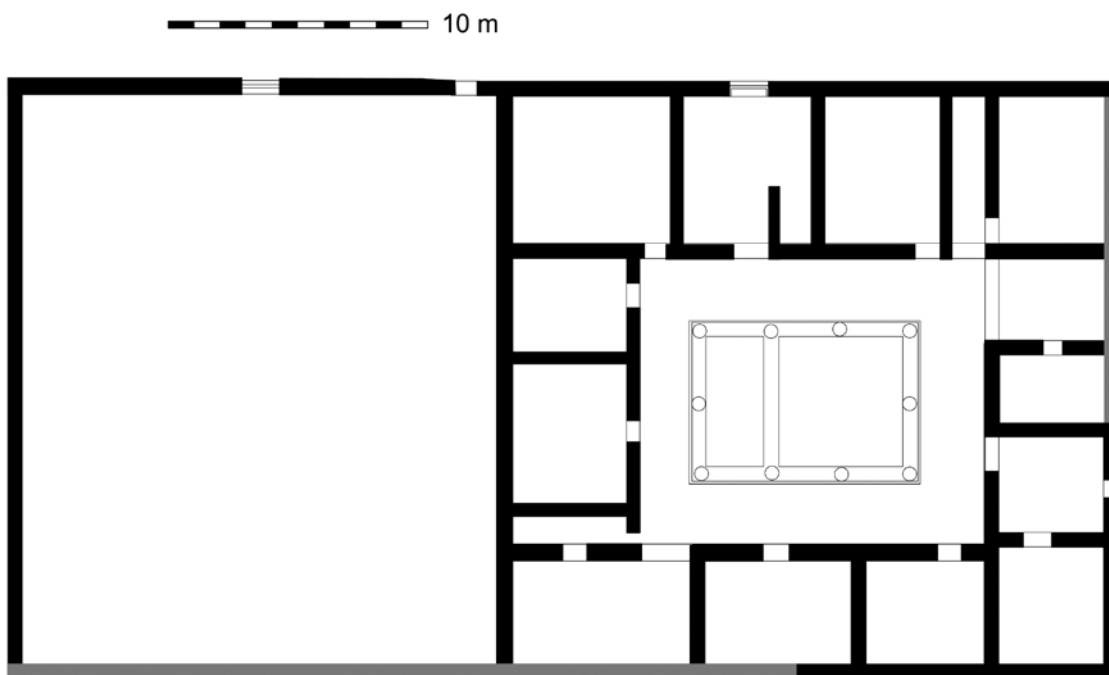
38 Sticotti 1913, 72–73, 159 no. 9, p. 194; Wilkes 1969, 373–374.

39 Sticotti 1913, 73–74.

40 Cf. Rinaldi Tufi 2012, 478 figs. 6–8. – Cautiously: Sfameni et al. 2019, 94 fig. 6 (“so-called temple of the goddess Roma”).

41 Basler 1963, 141.

41 Basler 1963, 141.

Сл. 7. Хипотетички план тзв. приватне куће Доклеје у њеној 1. фази.

Fig. 7 Hypothetical ground plan of the so-called private house of Doclea in its 1st phase

Сл. 8 Шематски план бенефицијарне станице у Обернбургу на Мајни (Д) (према Steidl 2014, 416 сл. 2)

Fig. 8 Schematic ground plan of the beneficiarii station in Obernburg am Main (D) (after Steidl 2014, 416 Fig. 2)

контексту се практиковао и царски култ. У њеном дворишту се првобитно налазио завјетни жртвеник, чији је фрагмент овдје пронађен (Сл. 3-4), као и вјероватно између осталих и жртвеник посвећен Дивусу Титу нађен код западне капије.⁴² Вјероватно је у дворишту било много жртвеника. Добра паралела овоме је мало светилиште са храмом у јужном крилу палате римског намјесника у Аквинкуму (Будимпешта/М). Од хадријановог периода, до касног 3. стољећа н. е., намјесници су ту подизали жртвенике.⁴³ Међутим, тзв. приватна кућа у Доклеји није палата – намјесник провинције Далмације боравио је у Салони (Солин/ХР) – већ релативно скромна перистилна кућа са изузетном централном позицијом.

Насупрот томе, још једна грађевина је добро упоредива са првом фазом тзв. приватне куће коју је претпоставио Стикоти (Сл. 2, 7). Објект у Обернбургу на Мајни (Доња Франконија/Њ) у римској провинцији Горња Германија има димензије са/без западне дворане 26,60/око 21 × нешто испод 18 м (90/70 × 60 римских стопа) (Сл. 8) и самим тим је само нешто мањи од грађевине у Доклеји у њеној 1. фази према Стикотијевом плану (око 23,6 × 23 м = око 80 м × 78 римских стопа) (Сл. 7). И овдје се објект граничи са светим простором у коме се налазе бројни жртвеници, али без трага властитог храма. Камена грађевина, подигнута је у цивилном насељу (викус) каструма између 140. и 150. године н. е. Са својим малим перистилним двориштем и околним просторијама умногоне личи на тзв. приватну кућу у Доклеји, али без упоредивог дијела за купање. Натписи бројних завјетних жртвеника пронађених у светилишту омогућавају нам да јасно одредимо функцију ове грађевине у викусу Обернбурга која је толико слична тзв. приватној кући у Доклеји: То је била бенефицијарна станица.⁴⁴ Бенефицијари су били искусни, подофицири који су били ослобођени редовних војних дужности за посебне задатке и додијељени официру или пак, директно намјеснику

calculated width without the lateral bevel would have been approx. 5.60 m. Thus, this pediment could not have belonged to the so-called First temple, of which the width according to Sticotti was 9.40 m. The naming of the so-called First temple as "Roma Temple" loses its purpose with this statement. But which building does the pediment relief then belong to?

The solution for the attribution of the Roma pediment fragment is evident: the reconstructed width of the complete pediment fits exactly to the width of 5.10 m given by Sticotti with regard to the small, so-called Second temple and verified by a reconstruction drawing (Fig. 6). It is therefore reasonable to assume that the small temple was a Roma temple, in whose context the imperial cult was also practiced. Its courtyard originally harboured the consecration altar, the fragment of which was found here (Fig. 3, 4), as well as probably among others the consecration altar for Divus Titus found near the west gate.⁴² There probably had been numerous altars in the courtyard. A good parallel is a small sanctuary with a temple in the southern wing of the palace of the Roman governor at Aquincum (Budapest/H). From the Hadrianic period until the late 3rd century AD, dedication altars were erected there by the governors.⁴³ However, the so-called private house at Doclea is not a palace – the governor of the province of Dalmatia resided in Salona (Solin/HR) – but a comparatively modest peristyle house with a remarkably central location.

By contrast, another building is well comparable with the first phase of the so-called private house assumed by Sticotti (Fig. 2, 7). The building in Obernburg am Main (Lower Franconia/D) in the Roman province of Germania Superior measures with/without the west hall 26.60/ca. 21 × just below 18 m (90/70 × 60 Roman feet) (Fig. 8) and thus is only slightly smaller than the building in Doclea in its 1st phase according to Sticotti's plan (ca. 23.6 × 23 m = ca. 80 × 78 Roman feet) (Fig. 7). Here too the structure is immediately bordered by a sacred precinct containing numerous dedication altars, but no evidenced temple of its own. The stone

42 Sticotti 1913, 55, 72, 159 бр. 9.

43 Schäfer 2014, 401–405, сл. 5–11.

44 Steidl 2005; Steidl 2014, 413–417.

42 Sticotti 1913, 55, 72, 159 no. 9.

43 Schäfer 2014, 401–405, figs. 5–11.

провинције.⁴⁵ Њихове станице су се налазиле у градовима, дуж главних путева и граница провинција, на раскрсницама и лукама, као и у близини рударских центара, царских имања и каменолома.⁴⁶ Бенефицијарни конзулари у Обернбургу су највјероватније били одговорни за безбиједност дионице пута. Трајање њихове службе било је шест мјесеци, након чега су подизали жртвеник у малом светилишту у мјесту службе, којих је сходно томе било много у Обернбургу. Бенефицијарне станице су познате још од Флавијевог времена, углавном преко натписа на њиховим завјетним жртвеницима по цијелој Царству. Само у провинцији Далмацији, преко педесет познатих вотивних жртвеника указује на постојање бенефицијарних станица на петнаестак различитих локација.⁴⁷ С друге стране, такве станице се врло ријетко налазе или ископавају. На примјер, у истој провинцији у Њемачкој и само 50 км јужно од Обернбурга, у Остербуркену, откривена је бенефицијарна станица изграђена од дрвета.⁴⁸ Нажалост, осим простора храма са жртвеницима, од ње је мало остало.

Поред Обернбурга и Остербуркена, још једна станица повезана својом архитектуром са светилиштем откривена је у Сирмијуму⁴⁹ (Сремска Митровица/СРБ), у провинцији Доњој Панонији, гдје су пронађена чак 84 завјетна жртвеника посвећена Јупитеру. Током свог постојања од скоро једног вијека, доживјела је четири фазе изградње, од којих је прва била дрвена грађевина. Након пожара, у задњој фази је подигнута чврста грађевина димензија 15×30 м, као и храм у центру светог дворишта. Храм има мали, трапезоидни облик основе, димензија 3×7 м. Завјетни жртвеници су постављени око светилишта тако да формирају три кружне зоне око храма.⁵⁰ Поред жртвеника, нађени су стубови (тзв. Jupitersäulen), дјелови капитела и одређени број фрагмената мермерних

building, was erected in the civilian settlement (vicus) of a castrum between AD 140 and 150. With its small peristyle courtyard and the surrounding rooms it much resembles the so-called private house at Doclea, though without any comparable bathing wing. The inscriptions of the numerous dedicatory altars found in the sanctuary allow us to clearly determine the function of this building in the vicus of Obernburg which is so similar to the so-called private house in Doclea: It was a beneficiary station.⁴⁴ Beneficiarii were experienced, non-commissioned officers who had been released from their regular military duties for special tasks and assigned to an officer or else, directly to the provincial governor.⁴⁵ Their stations were located in cities, along major roads and provincial borders, at crossroads and ports, as well as in the vicinities of mining centres, imperial estates, and quarries.⁴⁶ The beneficiarii consularis in Obernburg were most likely responsible for the security of a road section. Their term of service at a station was fixed at 6 months, at the end of which they erected a consecration altar in the station's small sanctuary of the station, which were accordingly numerous in Obernburg. Beneficiary stations are therefore known since the Flavian times mainly through the inscriptions on their dedication altars throughout the entire empire. In the province of Dalmatia alone, over fifty known consecration altars point to the existence of beneficiarii stations at about fifteen different locations.⁴⁷ On the other hand, such stations are very rarely found or excavated. For example, in the same province of Germany and only 50 km south of Obernburg in Osterburken, a beneficiary station built using timber was discovered.⁴⁸ Unfortunately, apart from the temple surface with altars, little remains of it.

In addition to Obernburg and Osterburken, another station linked by its architecture to the sanctuary was discovered at Sirmium (Sremska Mitrovica/SRB),⁴⁹ in the province of Pannonia Inferior where as many as 84 votive altars were found that had been dedicated to

45 Nelis-Clément 2000.

46 Ott 1995, 88.

47 Glavaš 2016, 18. и даље.

48 Huther, Schallmayer 2005, 214–216; Huther 2014.

49 Popović 1989; Mirković 1994; Mirković 2017, 72–77, сл. 17.

50 Jeremić 2008, 171–172, сл. 4

44 Steidl 2005; Steidl 2014, 413–417.

45 Nelis-Clément 2000.

46 Ott 1995, 88.

47 Glavaš 2016, 18 ff.

48 Huther, Schallmayer 2005, 214–216; Huther 2014.

49 Popović 1989; Mirković 1994; Mirković 2017, 72–77, сл. 17.

скулптура повезаних са култом Јупитера.⁵¹ Као што видимо, археолошки потврђене бенефицијарне станице откривају многе сличности у погледу својих димензија, одвојених сакралних простора и положаја у близини улаза у насеље.⁵² Такозвана приватна кућа у Доклеји такође дијели ове сличности.

Укупно узевши, позната су три натписа из Доклеје који указују да је некада постојала бенефицијарна станица овдје у вјероватно најважнијем граду у јужном дијелу провинције Далмације. Један од ових натписа, ауксилијарни војник Публије Беније Егрегијус посветио је Јупитеру, богињи Епони и генију мјеста.⁵³ Вјероватно се може датовати у другу половину 2. стољећа н. е.⁵⁴ Други натпис је датован у 187. годину н. е. захваљујући именима конзула, а Гај Окрације Лакон, припадник легије Прве Адиутрикс, га је посветио истим боговима.⁵⁵ Посљедњи је фрагмент надгробног натписа подигнут за бенефицијара од извјесне Руфине⁵⁶ који потиче из времена позног Принципата.⁵⁷

Према томе, врло је вјероватно да је тзв. приватна кућа која се налазила између Првог и Дијаниног храма била *statio beneficiarii* којој је припадало подручје храма посвећеног Роми, гдје се вјероватно практиковао и царски култ. Ово светилиште је можда било и *Ara Caesaris*, храм посвећен цару, који се помиње у изгубљеном натпису из Доклеје.⁵⁸ Међутим, претпостављено поштовање Роме, а вјероватно и цара, као

Jupiter. During its existence of almost a century, it experienced four phases of construction, of which the first was a wooden building. After a fire, a solid building measuring 15 × 30 m was built in the final phase, as well as a temple in the centre of the sacred courtyard. The temple has a small, trapezoidal layout of 3 × 7 m. Votive altars were placed around the sanctuary so as to form three circular zones around the temple.⁵⁰ Beside the altars, there were pillars (the so-called Jupitersäulen), parts of capitals, and a number of fragments of marble sculptures associated with the cult of Jupiter.⁵¹ As we see, the archaeologically confirmed beneficiary stations reveal many similarities with regard to their dimensions, their separate sacred precincts, and their position near the entrance to the settlement.⁵² The so-called private house at Doclea too shares these resemblances.

In all there are three known *beneficarii* inscriptions from Doclea indicating that a station once had existed here in probably the most important town in the southern part of Dalmatia province. One of these inscriptions was dedicated by the auxiliary soldier Publius Bennius Egregius to Jupiter, the goddess Epona, and the genius of the place.⁵³ It may probably date to the second half of the 2nd century AD.⁵⁴ The second inscription is dated AD 187, owing to the names of the consuls, and was dedicated to the same gods by Gaius Ocratius Lacon, member of Legio I Adiutrix.⁵⁵ The last one is a fragment of a tombstone inscription for the beneficiary by a certain Rufina⁵⁶ that dates back to the time of the late Principality.⁵⁷

51 Popović 2012, 41–43.

52 У Обернбургу 90 м западно од јужне капије уп. Steidl 2005, 72, у Остербуркену 250 м сјеверно од улаза уп. Ranko 1986, 180., а у Сирмијуму око 100 м од сјеверозападне капије града уп. Jeremić 2006, сл. 1/Б.

53 CIL III 12679: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Epon(a)e regin(ae) / genio loci / P(ublius) Benius Eg / regius mil(es) / coh(ortis) Vol(untariorum) adiu[t(or)] / princ(ipis) b(ene) f(iciarius) / co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) / [...]

54 Matijević 2009, 53.

55 ILJug 1825: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Eponae Re[g(inae)] / genioloci / C(aius) Ocratius / Lacon b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / leg(ionis) I Adiutr(icis) / v(otum) s(olvit) I(ibens) m(erito) / Crispino et Aeliano / co(n)s(ulibus); Sticotti 1913, 157 br. 4, 185–187; Haensch 1997, 78 beleška 80.

56 CIL III 13828: [...] b(ene)[fi]ci[ario] / co(n)s(ularis) [...] / [...] Rufina [marito?] / piissim[o...]; Haensch 1997, 420.

57 Matijević 2009, 52, биљешка 111.

58 Sticotti 1913, 72–73, 160 бр. 11

50 Jeremić 2008, 171–172, fig. 4.

51 Popović 2012, 41–43.

52 In Obernburg 90 m away west from the south gate cf. Steidl 2005, 72, in Osterburken 250 m north of the entrance cf. Ranko 1986, 180., and in Sirmium about a 100 m from the north-western gate of the town cf. Jeremić 2006, fig. 1/B.

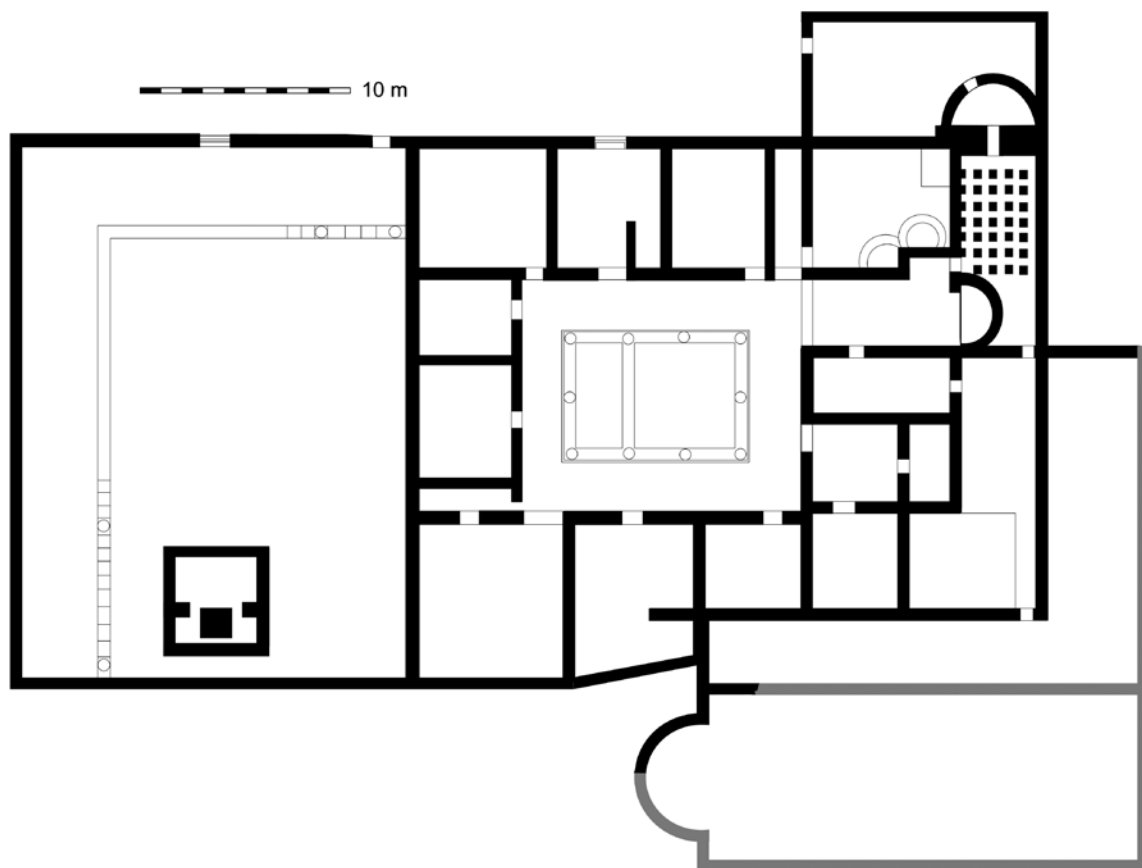
53 CIL III 12679: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Epon(a)e regin(ae) / genio loci / P(ublius) Benius Eg / regius mil(es) / coh(ortis) Vol(untariorum) adiu[t(or)] / princ(ipis) b(ene) f(iciarius) / co(n)s(ularis) v(otum) s(olvit) / [...]

54 Matijević 2009, 53.

55 ILJug 1825: I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Eponae Re[g(inae)] / genio loci / C(aius) Ocratius / Lacon b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) / leg(ionis) I Adiutr(icis) / v(otum) s(olvit) I(ibens) m(erito) / Crispino et Aeliano / co(n)s(ulibus); Sticotti 1913, 157 no. 4, 185–187; Haensch 1997, 78 note 80.

56 CIL III 13828: [...] b(ene)[fi]ci[ario] / co(n)s(ularis) [...] / [...] Rufina [marito?] / piissim[o...]; Haensch 1997, 420.

57 Matijević 2009, 52, note 111.

Сл. 9. Хипотетички план тзв. приватне куће Доклеје у њеној 2. фази.

Fig. 9 Hypothetical ground plan of the so-called private house of Doclea in its 2nd phase

и постојање веома сложеног одјелка за купање у непосредној близини релативно великих термалних купатила бенефицијарне станице, јасно разликује бенефицијарну станицу у Доклеји од оне у Обернбургу (Сл. 8). Да ли је станица у Доклеји имала другу функцију?

За римску провинцију Проконзуларну Африку постоје докази да су станице служиле као привремене резиденције намјеснику када је путовао кроз провинцију.⁵⁹ За провинцију Далмацију постоји више потврда о присуству намјесника и других чиновника провинцијалне администрације – *officiales* – којима су станице вјероватно служиле као привремена службена боравишта.⁶⁰

It is therefore very likely that the so-called private house located between the first temple and that of Diana was a *statio beneficiarii* to which belonged a temple precinct dedicated to Roma, where also the imperial cult was probably practiced. This sacred building may have been the *Ara Caesaris*, the temple of the emperor, mentioned in a lost inscription from Doclea.⁵⁸ However, the probable veneration of Roma and possibly also the emperor, as well as the existence of a very elaborate bath wing, clearly distinguishes the station at Doclea from the beneficiary station at Obernburg (Fig. 8). Did the station at Doclea therefore have another function?

59 Haensch 1997, 78, 84–85, 89.

60 Haensch 1997, 78.

58 Sticotti 1913, 72–73, 160 no. 11.

За Нарону (Вид/ХР) Ненš сматра да се тамошња потврђена бенефицијарна станица може објаснити повременим присуством намјесника.⁶¹ Највјероватније, ово важи и за бенефицијарну станицу у Доклеји, којој је дограђено купатило са одвојеним стамбеним просторима у другој фази, током које је можда била резиденција путујућих чиновника или намјесника (Сл. 9). По томе се разликовала од станице у Обернбургу. Врло је вјероватно да су и светилиште и његов храм посвећен Роми у Доклеји имали двије фазе, јер се протежу изван плана претпостављене 1. фазе грађевине. Поред тога, остаје да се истражи да ли је апсида грађевине која је дјелимично видљива на југу станице можда припадала малој базилици, управној згради (сл. 9).⁶²

Ова нова разматрања јасно показују да је неопходно што прије, детаљно проучити споменике Доклеје које је прије око 130 година открио Ровински, а документовали Стикоти, Јелић и Ивековић,⁶³ и извршити ревизиона ископавања, поготово јер је њихово датовање до сада остало неизвјесно, а тиме и развој урбаног пејзажа Доклеје током стољећа. Постављају се бројна питања која се могу ријешити само будућим истраживањима. Досадашња успјешна истраживања у Доклеји стога ће бити допуњена и проширена црногорско-њемачким пројектом, који ће почети са радом у блиској будућности.

For the Roman province of Africa Proconsularis there is evidence that beneficiary stations served as temporary residences for the governor when travelling through the province.⁵⁹ For the province of Dalmatia there are several attestations for the presence of governors and other officials of the provincial administration – officiales – for whom the stations probably had functioned as temporary official residences.⁶⁰ For Narona (Vid/HR) Haensch considers that the there attested beneficiary station is explainable by the periodic presence of the governor.⁶¹ Most likely, this also applies to the beneficiary station at Doclea, to which a bath wing with separate living quarters was added in a second phase, during which it may have been the residence for travelling officials or the provincial governor (Fig. 9). In this way it differed from the station at Obernburg. Very likely, the sanctuary and its Roma temple at Doclea were also biphasic, as they extend beyond the floor plan of the presumed 1st phase of the building. In addition, it remains to be investigated whether the apse of a building partially exposed to the south of the station possibly belonged to a small basilica, an assembly building (Fig. 9).⁶²

These new considerations make it clear that it has become urgently necessary to study in detail the Doclea monuments which were uncovered about 130 years ago by Rovinski and documented by Sticotti, Jelić, and Iveković,⁶³ and to excavate them again, especially since their dating has so far remained uncertain and thus also the development of the urban landscape of Doclea over the centuries. Numerous questions arise that can only be solved by future excavations. The previous successful investigations at Doclea are therefore to be supplemented and expanded by a Montenegrin-German project, which is to begin its work in the near future.

61 Haensch 1997, 78.

62 Sticotti, 1913, 84. је овдје претпоставио украшен врт или свечану салу.

63 Sticotti 1913.

59 Haensch 1997, 78, 84–85, 89.

60 Haensch 1997, 78.

61 Haensch 1997, 78.

62 Sticotti, 1913, 84 assumed here an ornamental garden or a banquet hall.

63 Sticotti 1913.

Alberti 2019 - L. Alberti, Before the Romans. The Historical and Geographical Framework of the Doclea Valley, in: L. Alberti (Ed.), The ArcheoLab Project in the Doclea Valley, Montenegro (Campaign 2017). Archaeology, Technologies and Future Perspectives, Archeologia e Calcolatori, Supplemento 11, Firenze, 19–33.

Alberti (Ed.) 2019 - L. Alberti (Ed.), The ArcheoLab Project in the Doclea Valley, Montenegro (Campaign 2017). Archaeology, Technologies and Future Perspectives, Archeologia e Calcolatori, Supplemento 11, Firenze.

Alberti, D'Eredità 2019 - L. Alberti, A. D'Eredità, The future of the Past. First Perspectives for Doclea Today, in: L. Alberti (Ed.), The ArcheoLab Project in the Doclea Valley, Montenegro (Campaign 2017). Archaeology, Technologies and Future Perspectives, Archeologia e Calcolatori, Supplemento 11, Firenze, 105–111.

Baković 2010 - M. Baković, Arheološka istraživanja na lokalitetu Duklja 2009. godina, Objekat IX – Archaeological Research on the Locality of Doclea in 2009, building № 9, Nova antička Duklja I, 67–77.

Baković 2011 - M. Baković, Preliminarni rezultati istraživanja na prostoru kapitolnog hrama lokaliteta Doclea – Preliminary Results of the Research into the Area of the Capitol Temple of the Doclea Site, Nova Antička Duklja II, 9–24.

Basler 1963 - Đ. Basler, Problem rekonstrukcije prvobitnog izgleda antičkih hramova u Duklji (Problème de la reconstruction de l'aspect primitif des temples antiques à Duklja, mit französischer Zusammenfassung), Starine Crne Gore 1, 1963, 139–145.

Cambi 2007 - N. Cambi, Urbanisierung, in: M. Sanader, Kroatien in der Antike, Mainz, 82–110.

Cermanović-Kuzmanović et al. 1975 - A. Cermanović-Kuzmanović, D. Srejić, O. Velimirović-Žižić, Antička Duklja nekropole (The Roman Cemetery at Doclea), Cetinje.

Drašković 2013 - D. Drašković, Bronzana figurina glumca sa Dokleje i problem ubikacije antičkog teatra – Bronze Actor Figurine from Doclea and the Problem of Locating the Ancient Theater, Nova Antička Duklja IV, 123–133.

Glavaš 2016 - I. Glavaš, Konzularni beneficijariji u rimskoj provinciji Dalmaciji (Beneficarii Consularis in the Roman province of Dalmatia), Mala biblioteka Godišnjaka zaštite spomenika kulture Hrvatske 17, 1–48.

Haensch 1997 - R. Haensch, Capita provinciarum. Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit, Mainz.

Hoxha 2003 - G. Hoxha, Scodra dhe Praevalis në antikitetin e vonë, Shkodër.

Hoxha 2014 - G. Hoxha, Die Transformationsprozesse in der Stadt Lissus während der Spätantike, in: L. Përzhita, I. Gjipali, G. Hoxha, B. Muka (Ed.), Proceedings of the International Congress of Albanian Archaeological Studies, 21–22 November, Tirana 2013, Tiranë, 511–526.

Hoxha 2021 - G. Hoxha, Krishtërimi I Hershëm ne Provincat Praevalis dhe Dardania (studime arkeologjike) – Early Christianity in the Provinces of Praevalis and Dardania, Tirana.

Huther 2014 - S. Huther, Der römische Weihebezirk von Osterburken III. 1. Die Holzbauwerke, Darmstadt.

Huther, Schallmayer 2005 - S. Huther, E. Schallmayer, Der Beneficiarier-Weihebezirk von Osterburken. Elitesoldaten des Statthalters am Limes, in: Imperium Romanum. Roms Provinzen an Neckar, Rhein und Donau, Esslingen, 214–216.

Jeremić 2006 - Les temples payens de Sirmium, *Starinar* 56, 167–200.

Koprivica 2012 - Т. Копривица, Русские авторы путевых заметок и исследователи о Дукле (Диоклетиан), Международная научная конференция Россия и Балканы в течение последних 300 лет, Бар, 17. и 18. октября 2011 года, Подгорица-Москва, 515–526.

Kovačević 1967 - J. Kovačević, Crna Gora u doba Rimskog Carstva (od osnivanja provincije Prevalis do početka VII vijeka), in *Istorija Crne Gore I*, Titograd, 241–277.

Mann 2011 - C. Mann, »Um keinen Kranz, um das Leben kämpfen wir!«. Gladiatoren im Osten des Römischen Reiches und die Frage der Romanisierung, Heidelberg.

Matijević 2009 - I. Matijević, Cohors VIII Voluntariorum civium Romanorum i neki njezini pripadnici u službi namjesnika provincije Dalmacije (Cohors VIII Voluntariorum civium Romanorum and Some of Its Members Employed by the Consul of the Province of Dalmatia), *Tusculum* 2, 45–58.

Mirković 1994 - M. Mirković, Beneficarii consularis in Sirmium, *Chiron* 24, 345–404.

Mirković 2017 - M. Mirković, Sirmium. Its History from the First Century AD to 582 AD, Sremska Mitrovica, Novi Sad.

Mrozewicz 2015 - L. Mrozewicz, Flavische Städtegründungen auf dem Balkan, in: G. von Bülow (Ed.), Kontaktzone Balkan. Beiträge des internationalen Kolloquiums »Die Donau-Balkan-Region als Kontaktzone zwischen Ost-West und Nord-Süd« vom 16.–18. Mai 2012 in Frankfurt a. M., Bonn, 2015, 151–163.

Munro et al. 1896 - J. A. R. Munro, W. C. F. Anderson, J. G. Milne, F. Haverfield, On the Roman Town of Doclea, in Montenegro, *Archaeologia* 55, 1896, 33–92.

Nelis-Clément 2000 - J. Nelis-Clément, Les beneficiarii: militaires et administrateurs au service de l'Empire (Ier s. a.C. - VIe s. p.C.), Bordeaux.

Oettel 2014 - A. Oettel, Von der illyrischen Festung zum römischen oppidum. Die Transformationsprozesse der illyrischen Stadt Lissos/Lissus, in: L. Përzhita, I. Gjipali, G. Hoxha, B. Muka (Ed.), Proceedings of the International Congress of Albanian Archaeological Studies, 21–22 November, Tirana 2013, Tiranë 2014, 455–467.

Oettel 2016 - Lissos in Albanien – eine illyrische Stadt in hellenistischer Zeit, in: M. Zimmermann (Hrsg.), Urbane Strukturen und bürgerliche Identität im Hellenismus, Die hellenistische Polis als Lebensform 5, Mainz, 237–254.

Oettel, Živanović 2020 - A. Oettel, M. Živanović, Doclea, Montenegro. Eine römische Stadt in Illyrien, Die Begehung des Jahres 2019, e-Forschungsberichte des Deutschen Archäologischen Instituts 2020, 1, 1–7.

[<https://publications.dainst.org/journals/index.php/efb/article/view/2321>]

Ott 1995 - J. Ott, Die Beneficiarier. Untersuchungen zu ihrer Stellung innerhalb der Rangordnung des römischen Heeres und zu ihrer Funktion, Stuttgart.

Pająkowski 2000 - W. Pająkowski, Die Illyrier. Illyrii proprie dicti: Geschichte und Siedlungsgebiete – Versuch einer Rekonstruktion, Poznań.

Pavić 2018 - A. Pavić, Illyricum – Griechenland – Rom. Topographie, Kulturkontakte, Handelswege und die Entstehung urbaner Zentren an der Ost-Adria, Rahden.

Popović 1989 - V. Popović, Une station benficiaries a Sirmium, Comptes rendus des séances de l'Academie des inscription et belles-lettres, 133e année, N. 1, 116–122.

Popović 2012 - I. Popović, Sirmium - mermerne skulpture – Sirmium - Marble Sculptures, Beograd – Sremska Mitrovica.

Ranko 1986 - B. Rankov, The Beneficarii Consularis in the Western Provinces of the Roman Empire, Oxford.

Rinaldi Tufi 2012 - S. Rinaldi Tufi, Doclea, città romana del Montenegro, in: G. de Marinis, G. M. Fabrini, G. Paci, R. Perna, M. Silvestrini, I processi formativi ed evolutivi della città in area adriatica (Oxford 2012) 477–490.

Saski 1882 - F. Saski, Notice sur l'état actuel des Ruines de Docléa, Revue Archéologique, 44, Paris, 74–77.

Schäfer 2014 - A. Schäfer, Weihealtäre in Statthaltersitzen und Benefiziarierheiligtümern, in:

A. W. Busch, A. Schäfer (Ed.), Römische Weihealtäre im Kontext, Friedberg, 397–411.

Sfameni et al. 2019 - C. Sfameni, A. D'Eredità, T. Koprivica, The Main Public Buildings of Doclea: Archival, Archaeological and architectural research, in: L. Alberti (Ed.), The ArcheoLab Project in the Doclea Valley, Montenegro (Campaign 2017). Archaeology, Technologies and Future Perspectives, Archeologia e Calcolatori, Supplemento 11, Firenze, 85–103.

Srejović 1967 - D. Srejović, Rezultati arheoloških istraživanja na području antičke Dokleje, Materijali IV, VII Kongres arheologa Jugoslavije u Herceg Novom 1966, Beograd, 69–76.

Steidl 2005 - B. Steidl, Die Station der beneficarii consularis in Obernburg am Main. Vorbericht über die Ausgrabungen 2000/2002, Germania 83, 2005, 67–94.

Steidl 2014 - B. Steidl, Der Weihebezirk der Benefiziarierstation von Obernburg am Main, in: A. W. Busch, A. Schäfer (Ed.), Römische Weihealtäre im Kontext, Friedberg, 413–432.

Stevović 2014 - I. Stevović, Praevalis. Obrazovanje kulturnog prostora kasnoantičke Provincije – Praevalis. The Making of the Cultural Space of the Late Antique Province, Podgorica.

Sticotti 1913 - P. Sticotti, Die römische Stadt Doclea in Montenegro. Unter Mitwirkung von L. Jelić und C. M. Iveković, Wien.

Suić 1976 - Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb.

Walthew 2002 - C. V. Walthew, A Metrological Study of the Early Roman Basilicas, Lewiston.

Ward Perkins 1981 - J. B. Ward Perkins, Roman Imperial Architecture, New Haven, London.

Wilkes 1969 - J. J. Wilkes, Dalmatia, London.

Živanović 2011 - M. Živanović, Arheološka istraživanja Prostorije 3/IX, Preliminarna zapažanja – Archaeological Research into Room 3/IX Preliminary Observations, Nova antička Duklja II, 27–54.

Živanović 2014 - M. Živanović, Zanatske radionice kasno antičke Dokleje (Craft Workshop in Late Roman Doclea), Podgorica.

Živanović 2018 - M. Živanović, Arheološko istraživanje rimskog grada Dokleja, opština Podgorica, Godišnjak 1, Cetinje, 37–40.

Živanović 2021 - M. Živanović, Glass working activities in Late Roman Doclea (Montenegro), Annales du 21e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre, Istanbul 2018, O. Sevindik (ed.), Istanbul, 283-290.